

**СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
ФАКУЛЬТЕТ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ
КАФЕДРА КУЛЬТУРОЛОГІЇ**

СИЛАБУС

ТІЛЕСНІ СТРАТЕГІЇ В КУЛЬТУРІ

Рівень вищої освіти	другий (магістерський)
Галузь знань	03 Гуманітарні науки
Спеціальність	034 Культурологія
Освітньо-професійна програма	Культурологія
Форма навчання	Денна, заочна

ЗАТВЕРДЖЕНО
Протокол
засідання кафедри культурології
№ 5 від «24» червня 2020 р.

I. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітня програма, освітній рівень	Характеристика навчальної дисципліни
Денна / заочна форма навчання	Галузь знань: 03 Гуманітарні науки Спеціальність: 034 Культурологія Освітня програма: Культурологія Освітній рівень: магістр	Вибіркова
Кількість годин / кредитів 150/5		Рік навчання – 2 курс
		Семестр - 3 семестр
		Лекції – 20 год.
ІНДЗ: <u>немає</u>		Практичні (семінарські) – 20 год.
		Самостійна робота -100 год.
		Консультації - 10 год.
	Форма контролю: залік	
Мова навчання		українська

II. Інформація про викладача

Прізвище, ім'я та по батькові: **Пригода Таміла Миколаївна**

Науковий ступінь: **кандидат філософських наук**

Вчене звання: **доцент**

Посада: **доцент кафедри культурології**

Контактна інформація: моб. тел. 099 0715762, 097 4962592

ел. адреса: tamprygoda@gmail.com

Дні занять: (<https://eenu.edu.ua/uk/structure/faculties-and-institutes/fakultet-kulturi-i-mistectv-0?>)

III. Опис дисципліни

1. Анотація курсу

Програма навчальної дисципліни «Тілесні стратегії в культурі» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки магістрів спеціальності «Культурологія».

Пропонований курс засновується на змісті різних суспільство- і людинознавчих дисциплін. Тілесність позиціонується як буттєва даність, глибинна присутність людини у світі. Тіло презентується як атрибутивна характеристика культурної дійсності і мистецтва. У цьому ж контексті і в умовах наростаючої кризи автентичності важливо окреслити тілесно-пластичні стратегії культури, які б зуміли позначити, виявити і виразити онтологічну цілісність людини і світу, універсальну відповідальність людства перед майбутнім.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є тілесність як культурний і культурологічний феномен. У запропонованому курсі пропонуються різні підходи до аналізу тілесності: історико-культурний, філософсько-естетичний, власне культурологічний. У першому змістовому модулі тілесність розглядається як сутнісна вкоріненість людини, її «присутність» у світі через культуру (у широкому сенсі), пропонується історичний вимір тілесної проблематики, з'ясовуються особливості різних типів і модусів тілесності у культурі. У другому змістовому модулі аналізуються власне пластично-тілесні стратегії в культурі: метафора, констеляція, різ ома, афоризм тощо. Осмислюються аспекти медіа тілесності, зокрема у нових медіа.

2. Пререквізити

Вивчення курсу передбачає використання знань, набутих із таких навчальних дисциплін як «Сучасна культура», «Філософія культури», «Медіакультура», інші.

Мета і завдання навчальної дисципліни. Метою викладання навчальної дисципліни «Тілесні стратегії в культурі» є представити тілесність як одну з атрибутивних характеристик культури і сучасного культурологічного дискурсу. Основними завданнями вивчення дисципліни є формування навиків культурологічного осмислення концепцій і практик тілесності в історії культури; з'ясувати методологічні особливості феномену тіла в сучасній культурології; визначити тілесні ефекти і стратегії явищ сучасності (текст, метафора, різьба, медіа тілесність тощо).

3. Результати навчання (компетентності).

Загальні компетенції (ЗК):

- ЗК 1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
- ЗК 2. Здатність спілкуватися іноземною мовою.
- ЗК 3. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).
- ЗК 6. Здатність вчитися та оволодівати сучасними знаннями.
- ЗК 7. Здатність виявляти ініціативу та підприємливість.
- ЗК 8. Здатність розробляти та управляти проектами.

Фахові компетенції (ФК):

- ФК 1. Усвідомлення взаємозв'язку культурних текстів та контекстів.
- ФК 2. Здатність до оцінювання та аналізу інформації у процесі реалізації професійної діяльності.
- ФК 3. Здатність виявляти культурні потреби суспільства та його окремих груп та визначати шляхи їх задоволення, забезпечувати культурні права і свободи людини.
- ФК 4. Усвідомлення соціальної та етичної місії культуролога, а також можливостей та особливостей практичного використання культурологічного знання.
- ФК 6. Здатність критично осмислювати історичні здобутки та новітні досягнення культури.
- ФК 7. Здатність професійно діагностувати, прогнозувати, проектувати й моделювати культурний розвиток різних культурних регіонів, художньої та візуальної культури.
- ФК 8. Здатність організовувати роботу та здійснювати керівництво закладами культури, а також відповідними структурними підрозділами підприємств і установ, враховуючи економічні, законодавчі й етичні аспекти.
- ФК 9. Здатність до розв'язання актуальних проблем культури з урахуванням особливостей міжкультурної комунікації та ширшого контексту відповідних проблем.
- ФК 10. Здатність здійснювати експертизу культурних об'єктів та культурних процесів, їх критичний аналіз із застосуванням сучасних методів культурології.
- ФК 11. Здатність використовувати сучасні методи та інструменти культурології, методи аналізу даних та інформаційні технології для проведення наукових досліджень, аналізувати і презентувати результати досліджень, аргументувати висновки.
- ФК14. Здатність професійно визначати стратегічні напрямки та пріоритети культурної політики Волині, Луцька, їхні креативні та проектні ресурси з урахуванням регіональної специфіки та перспектив культурного розвитку та соціальної ефективності.

Програмні результати навчання (ПРН):

- ПРН 1. Розуміти специфіку та особливості реалізації культурних ідей, образів, та смислів, а також критично оцінювати можливості їхньої інтерпретації для розв'язання суспільно-значимих проблем.
- ПРН 2. Аналізувати текстові та візуальні джерела інформації щодо культурних явищ та процесів, верифікувати інформацію у відповідності до професійних задач.
- ПРН 7. Оцінювати історичні здобутки та новітні досягнення культурології.
- ПРН 12. Здійснювати експертну оцінку культурних творів, послуг та благ, культурних практик, культурно-мистецьких та дозвіллевих проектів.

ПРН 13. Збирати, аналізувати та оцінювати емпіричні факти та здійснювати їх інтерпретацію у відповідності до сучасних теоретичних уявлень відповідного напрямку культурології.

У результаті освоєння матеріалів навчальної дисципліни здобувачі повинні:

- знати основні концептуальні підходи до проблеми тілесності, тілесно-пластичний контекст культурних і мистецьких явищ;
- володіти новітньою культурологічною термінологією;
- аналізувати тілесно-пластичний аспект мистецтва і культури;
- застосовувати «пластичну» методологію і тілесні стратегії для вивчення та осмислення культурних феноменів;
- професійно формувати культурний, зокрема, медійний і комунікативний простір нових медіа, виходячи з новітніх підходів до людини, тілесності, культури, перспективи.
- креативно і практично осмислювати й використовувати набуту інформацію, формуючи власну життєву позицію й екзистенційний вибір.
- формувати, презентувати і ретранслювати власний адекватний медіа-тілесний образ.
- працювати в команді, формуючи корпоративні цілі і вибудовуючи фаховий алгоритм їх досягнення.

5. Структура навчальної дисципліни.

Назви змістових модулів і тем	Усього	Лек.	Лабор.	Сам. роб.	Конс.	*Форма контролю / Бали
Змістовий модуль 1. Феноменологія тіла						
Тема 1. Тілесний дискурс культури	22	4	4	12	2	ДС/4
Тема 2. Феномен тіла в історії культури	17	2	2	12	1	РМГ/4+ Р/4
Тема 3. Тіло як художня реальність	19	2	2	14	1	ДС/4
Тема 4. Модуси тілесності	17	2	2	12	1	ДС/4
Модульна контрольна робота						МКР/30
Разом за модулем	75	10	10	50	5	50
Змістовий модуль 2. Пластично-тілесні стратегії						
Тема 5. Феномен пластичного	19	2	2	14	1	РМГ/4
Тема 6. Текст. Метафора. Різома	19	4	2	12	1	РМГ/4
Тема 7. Антропологія медіа. Тілесність нових медіа	20	2	4	12	2	ДС/4+ Р4
Тема 8. Екзистенція тіла	17	2	2	12	1	ДС/4
Модульна контрольна робота						МКР/30
Разом за модулем 2	75	10	10	50	5	50
Всього годин / Балів	150	20	20	100	10	100

*Форма контролю: ДС – дискусія, РМГ – робота в малих групах, МКР – модульна контрольна робота, Р – реферат, або ж аналітичне есе.

6. Завдання для самостійного опрацювання.

№ з/п	Тема	Кількість годин
1.	1. Психоаналітичний дискурс тілесності. 2. «Присутність-у-світі», категорія «плоті» в концепції М. Мерло-Понті.	12
2.	1. Тіло в містицизмі (християнство, суфізм). 2. Гротескне (карнавальне) тіло у Відродженні (за творчістю М. Бахтіна).	12
3.	1. Феномен ню в історії культури. 2. Тіло і мода: історія питання. 3. «Карантинна» тілесність: мистецькі інтерпретації.	14
4.	1. Есе П. Валері «Душа і танець». 2. Діонісійське на аполонівське начала в культурі: тілесний вимір.	12
5.	1. «Танцююче тіло» Ф. Ніше. 2. Тілесність як ефект тіла в постмодерному дискурсі.	14
6.	1. «Кант» Х. Ортеги-і-Гасета. 2. С. Кіркегор і маріонетка.	12
7.	1. «Тілесна віртуальність» (К. Хейлз) як нова форма суб'єктивності. 2. Он-лайн-тілесність і медіаобраз.	12
8.	1. Філософія життя і філософія як життя. 2. Транс фігуративна цілісність світу і людини у тілесно-пластичному дискурсі.	12
Разом		100

IV. Політика оцінювання

Політика викладача щодо студента. Відвідування занять студентами є обов'язковими, допускаються пропуски занять з поважних причин (хвороба студента, сімейні обставини тощо).

Теми пропущених занять повинні бути відпрацьовані студентом самостійно і здані викладачу у вигляді індивідуальних завдань. Якщо студент має вагомі причини, що не дозволяють йому систематично відвідувати заняття, він може перейти на вільний графік з дозволу декана факультету.

Політика щодо академічної доброчесності. Підготовані студентом індивідуальні завдання (проблемні завдання, реферати, творчі роботи, есе) мають продемонструвати поглиблене вивчення джерел, змістовність і глибину розкриття теми, творчий підхід і самостійність мислення, оригінальність висновків. За потреби студент може отримати консультацію у викладача у позааудиторний час. Студенти мають дотримуватись етичних норм академічної доброчесності та не допускати обману й академічного плагіату. Під академічним плагіатом розуміється оприлюднення (частково або повністю) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження та/або відтворення опублікованих текстів інших авторів без відповідного посилання (цитування), подання робіт, які є не вашими особистими розробками, копіювання чужих ідей без відповідного цитування.

Політика щодо дедлайнів (крайній термін) та перескладання. Диференційований залік проводиться в терміни, визначені деканатом у 2-му семестрі. Студентам, що

не з'явилися на диференційований залік з поважних причин дозволяється перескладання в інший термін, встановлений деканатом. Третя й остання спроба складання заліку відбувається за присутності комісії з трьох викладачів, яких визначає деканат, включаючи викладача, який викладав дисципліну.

Методи та засоби діагностики успішності навчання

Поточний контроль, завданням якого є перевірка студентами вивченого матеріалу, визначення ступеня його засвоєння, вироблення навчальних та дослідницьких навичок, формування вміння самостійної роботи з філософськими текстами та спроможності їх осмислення і інтерпретації; а також вироблення навичок письмової та усної самопрезентації.

Поточний контроль здійснюється за такими напрямками:

- ✓ контроль за систематичністю та активністю роботи на семінарських заняттях (усне та письмове опитування);
- ✓ контроль за виконанням завдань для самостійного опрацювання поза рамками аудиторних занять (індивідуальні співбесіди);
- ✓ контроль за рівнем засвоєння та творчого опрацювання у вигляді контрольних завдань;
- ✓ контроль за виконанням індивідуального навчально-дослідного завдання для самостійного опрацювання поза рамками аудиторних занять.

Модульний контроль здійснюється у формі написання контрольних робіт. На модульну контрольну роботу виносяться питання, розглянуті під час вивчення змістового модуля на лекціях, семінарах і самостійно.

V. Підсумковий контроль

Розподіл балів, які отримують студенти

Поточний контроль (мах = 40 балів)								Модульний контроль		Загальна кількість балів
Модуль1								Модуль 2		
Змістови модуль 1				Змістовий модуль 2				МКР 1	МКР 2	100
Т 1	Т 2	Т 3	Т 4	Т 5	Т 6	Т 7	Т 8	30	30	
8	4	4	4	4	4	8	4			

Максимальна кількість балів,

яку може отримати студент за види навчальних робіт:

Семінарські заняття – (за роботу на одному занятті – 4 бали; у тому числі – відповідь на питання – 3 бали, доповнення – 1 бал) – мах 40 балів;

модульна контрольна робота 1 – мах 30 балів;

модульна контрольна робота 2 – мах 30 балів.

Критерії оцінювання:

Семінарських занять:

- різновимірний підхід до проблеми;
- творчий підхід та екзистенційний вимір підготовлених питань;
- вміння створити цілісний (у т.ч. пластично-тілесний) образ аналізованого предмету, явища, процесу;
- багатогранність позицій, плюралізм точок зору, різночитання досліджуваних явищ;
- застосування матеріалів інших дисциплін гуманітарного спрямування у контексті курсу;
- володіння відповідною сучасною інформацією для повнішого аналізу проблем і тем курсу;
- звернення до конкретних прикладів з історії культури та мистецтва;
- аргументованість власного погляду на проблему;
- освоєння категоріально-поняттєвого апарату;
- вміння робити висновки, узагальнення, виявляти тенденції;
- логічна послідовність викладу матеріалу;
- власна точка зору на проблему, вміння її обґрунтовувати і відстоювати;
- комплексний підхід до питань курсу,
- культура дискусії.

Самостійної та індивідуальної роботи (проблемні завдання, реферати, творчі роботи):

- ґрунтовне вивчення джерел,
- опрацювання категоріального апарату;
- актуальність та складність обраної проблеми;
- змістовність, глибина розкриття теми;
- вміння аргументовано і коректно відстоювати власну позицію,
- творчий підхід, самостійність мислення.

Повне й глибоке змістовне розкриття питань по темі оцінюється 4 балами; достатній рівень розкриття – 3 балами; часткове розкриття – 2 балами; поверхнєве й неповне розкриття – 1 балом; якщо зміст теми зовсім не розкрито – 0 балів.

V. Підсумковий контроль

Формою підсумкового семестрового контролю є залік, у випадку незадовільної підсумкової оцінки або за бажанням підвищити рейтинг студент може добрати бали, виконавши певний вид індивідуальних завдань (наприклад, перездати якусь тему, написавши підсумковий реферат, есе тощо). На залік виносяться основні питання, що потребують творчої відповіді та умінь синтезувати отриманні знання і застосовувати їх

під час розв'язання практичних задач.

Перелік питань до заліку

1. Тілесність як універсальна характеристика світу.
2. Феномен тіла у східних традиційних культурах.
3. Тіло в античності.
4. Середньовічний статус тілесності. Тіло в містиці.
5. Тіло у новій культурі.
6. Постмодерна тілесність.
7. Феномен екстазу в культурі.
8. Діонісійство. Діонісійська тілесність.
9. Гротесковий канон тілесності.
10. Виразальна пластичність архітектури.
11. Тілесність пластичних мистецтв.
12. Пластичний образ у музиці.
13. Тіло в танці.
14. Метафора як пластично-тілесна стратегія культури.
15. Констеляція як спосіб об'єктивації досвіду.
16. Різома як нова картина світу.
17. Поняття перевтіленої форми.
18. Симулякр і симулятивна тілесність.
19. Медіа тілесність: основні характеристики.
20. Тіло без органів.
21. Естетика існування філософа.
22. Ніцшеанський експеримент.
23. Філософія як життя і життя як філософія.
24. “Душа і Танець” П. Валері.
25. “Творчість Франсуа Рабле і народна культура середньовіччя та Ренесансу” М. Бахтіна.
26. “Народження трагедії із духу музики” Ф. Ніцше.
27. “Кант” Х. Ортеги-і-Гасета.
28. “Логіка смислу” Ж. Делеза.
29. Третій образ” О. Босенка.
30. “Внутрішній досвід” Ж. Батая.
31. “Вода і мріяння” Г. Башляря.
32. “Актор майбутнього і біомеханіка” В. Мейєрхольда.
33. “Око і дух” М. Мерло-Понті.
34. “Спокуса” Ж. Бодрійяра.

VI. Шкала оцінювання

Оцінка в балах за всі види навчальної діяльності	Оцінка
90 – 100	Відмінно
82 – 89	Дуже добре
75 - 81	Добре
67 -74	Задовільно
60 - 66	Достатньо
1 – 59	Незадовільно

7. Рекомендована література

1. Адорно Т. Эстетическая теория. – М., 2004

2. Адорно Т. Негативная диалектика. – М., 2001
3. Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие. – М., 1974
4. Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика. – М., 1994
5. Барт Р. Фрагменты речи влюбленного. – М., 1999
6. Барт Р. S/Z. – М., 1994
7. Батай Ж. Внутренний опыт. – СПб., 1997
8. Бахтин М.М. Литературно-критические статьи. – М., 1986
9. Бахтин М.М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. – М., 1990
10. Башляр Г. Вода и грезы: Опыт о воображении материи. М., 1998
11. Башляр Г. Материал и рука// Башляр Г. Новый рационализм. – М., 1987. – С.325-327
12. Бодрийяр Ж. Прозрачность зла. – М., 2004
13. Бодрийяр Ж. Символічний обмін і смерть. – Л., 2004
14. Бодрийяр Ж. Симуляція і симулякри. – К., 2004
15. Босенко А.В. О другом. Симуляция пространств культуры. – К., 1997
16. Босенко А.В. Реквием по нерожденной красоте. – К., 1994
17. Відчуження: минувшість і сьогодення. – К., 1995
18. Вышеславцев Б.А. Этика преображенного Эроса. М., 1994
19. Габричевский А.Г. Теория и история архитектуры. – К., 1993
20. Гейзінга Й. Homo Ludens. – К., 1994
21. Герасимова И.А. Философское понимание танца// Вопросы философии. – 1998. - № 4. – С.50-63
22. Делез Ж. Логика смысла. – М., 1995
23. Делез Ж. Ницше. – СПб., 1997
24. Делез Ж. Фуко. – М., 1998
25. Дункан А. Танец будущего. Моя жизнь. – К., 1994
26. Енциклопедія постмодернізму. – К., 2004
27. Жаров Л.В. Человеческая телесность: философский анализ. – Ростов н/Д, 1988
28. Зигфрид В. Танец – искусство движения: красота как свойство поведения// Красота и мозг. Биологические аспекты эстетики. – М., 1995
29. Зимовец С.Н. Тела шпионажа// Философский поиск. – 1995.- №1. – С.35-50
30. Иванов Вяч. И. Родное и вселенское. – М., 1994
31. Ильин И.П. Постмодернизм от истоков до конца столетия: эволюция научного мифа. – М., 1998
32. Ильин И.П. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм. – М., 1996
33. Канарский А.С. Диалектика эстетического процесса. Генезис чувственной культуры. – К., 1982
34. Канетти Э. Превращение// Проблема человека в западной философии. – М., 1988
35. Киркегор С. Наслаждение и долг. – К., 1994
36. Киркегор С. Страх и трепет. – М., 1994
37. Киселева О.А. Человеческая телесность как жизненная форма// Онтологічні проблеми культури. – К., 1994. – С.42-51
38. Козловски П. Философские эпопеи. Об универсальных синтезах метафизики, поэзии и мифологии в гегельянстве, гностицизме и романтизме// Вопросы философии. – 2000. - №4. – С. 162-196
39. Королева Э.А. Ранние формы танца. – Кишинев, 1972

40. Красота и мозг. Биологические аспекты красоты. – М., 1995
41. Левчук Л. Західноєвропейська естетика ХХ століття. – К., 1997
42. Лосев А.Ф. История античной эстетики: Высокая классика. – М., 1974
43. Лукіан. Про танець// Віхи в історії античної естетики. – К., 1988
44. Мамардашвили М. Как я понимаю философию. – М., 1990
45. Мараш М. Метафора в произведениях Кафки// Ежегодник. Ad Marginem. – М., 1994. – С. 228-230
46. Мейерхольд В.Э. Актер будущего и биомеханика// Мейерхольд В.Э. Статьи. Письма. Речи. Беседы. – М., 1968. – Ч. 2. – С. 486-489
47. Мейерхольд В.Э. О театре// Мейерхольд В.Э. Статьи. Письма. Речи. Беседы. – М., 1968. – Ч. 1. – С. 103-259
48. Мерло-Понти М. Око и дух. – М., 1992
49. Мерло-Понти М. Феноменология восприятия. – М., 2002
50. Метафора в языке и тексте. – М., 1988
51. Ницше Ф. Сочинения: В 2 т. – М., 1990
52. Новейший философский словарь. – Минск, 1998
53. Ортега-і-Гасет Х. Вибрані твори. – К., 1994
54. Плотин. Эннеады. – К., 1995
55. Подорога В. Выражение и смысл. – М., 1994
56. Подорога В. Феноменология тела. Введение в философскую антропологию. – М., 1995
57. Пропп В.Я. Поэтика и фольклор. – М., 1998
58. Пучков А.А. Парадокс античности: Принцип художественно-пластической телесности античной архитектуры. – К., 1998
59. Пучков А.А. Пространственные окрестности теории архитектуры: опыт архитектурной жестикуляции и культурный контекст. – К., 1994
60. Рильке Р.-М. Ворпсведе. Огюст Роден. Письма. Стихи. – М., 1971
61. Розанов В.В. Несовместимые контрасты жития. – М., 1990
62. Розанов В.В. Уединенное. – М., 1990
63. Сартр Ж.-П. Бутя і Ніщо. – К., 2003
64. Соболев О.М. Постмодерн і майбутнє філософії. К., 1997
65. Теория метафоры. Сб.ст. – М., 1990
66. Унамуно М. де. О трагическом чувстве жизни у людей и народов; Агония христианства. – К., 1997
67. Федорова Л. И. Африканский танец: Обычаи, ритуалы, традиции. – М., 1986
68. Фейнберг С. Е. Судьба музыкальной формы// Лихачева И.В. С. Е. Фейнберг: Пианист. Композитор. Исследователь. – М., 1984. – С.16-84
69. Философский энциклопедический словарь. – М., 1989
70. Флоренский П. А. Анализ пространственности и времени в художественно-изобразительных произведениях. – М., 1993
71. Флоренский П. А. Имена: Сочинения. Москва, Харьков, 1998
72. Флоренский П. А. У водоразделов мысли. М., 1990
73. Флоренский П. А. Тайна имени. – Х., 1995
74. Фокин М. М. Против течения: Воспоминания балетмейстера. – Л., 1981
75. Фуко М. Ницше, генеалогия, история// Философия эпохи постмодерна. – Минск, 1996
76. Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук. – М., 1977

77. Хайдеггер М. Искусство и пространство// Самосознание европейской культуры XX века. – М., 1991. – С.95-102
78. Цвейг С. Фридрих Ницше// Цвейг С. Вчерашний мир. – М., 1991. – С.378-438
79. Шеллинг Ф. Об отношении изобразительных искусств к природе// Шеллинг Ф. Сочинения в 2т. – М., 1989. – Т.2. – С.52-85
80. Шеллинг Ф. Философия искусства. – М., 1966
81. Шестов Л. Киркегард и экзистенциальная философия (Глас вопиющего в пустыне). – М., 1992
82. Шопенгауэр А. Мир как воля и представление// Шопенгауэр А. Собр соч. В 6-ти т. – М., 1992. – Т1
83. Шпенглер О. Закат Европы: Очерки морфологии мировой истории. Т.1.Гештальт и действительность. – М., 1993
84. Эйзенштейн С.М. Неравнодушная природа// Эйзенштейн С.М. Избранные произведения в 6-ти томах. – М., 1964. – Т.3. – С.37-432
85. Экхарт Мейстер Духовные проповеди и рассуждения. – М., 1991
86. Ясперс К. Ницше и христианство. – М., 1994